

Comparative Study of the “Book Reviews” in Iran and the World Based on the Web of Science Data Base

Hamed
Hajeb Dehkahan ¹

 1. M.A. of Scientometrics, Regional Information Center for Science and Technology (RiCeST), Shiraz, Iran.
Email: hajeb136570@gmail.com

Mansoureh
Serati Shirazi ^{2*}

 2. Assistant Prof. of information science and Knowledge. Islamic World Science Citation Center (ISC), Research Department of Scientometrics.
(Corresponding Author)

Mohammad Reza
Ghane ³

 3. Associate Prof. of Information Science and Knowledge Regional Information Center for Science and Technology (RiCeST), Research Department of Evaluation and Collection Development Shiraz, Iran.
Email: ghane@ricest.ac.ir

Email: serati@isc.ac

Abstract

Date of Reception:
07/08/2022

Date of Acceptation:
01/01/2023

Purpose: A book review is significant because besides being used by librarians in libraries and information centers to select books. It also helps readers and researchers inform about new books that its least advantage is saving time and careful selection. The effectiveness of new knowledge requires an application— generating knowledge alone and without using previous knowledge cannot achieve its objective, which is to increase awareness. The book review is a way to make the works known and provide proper awareness for society.

Regarding the importance of book reviews and the applications of scientometrics in identifying the subject of research and considering that the initial studies of researchers show that there are few studies on analyzing book reviews on the WoS at the global level and specifically in Iran, this research was done to review and analyze “book reviews” indexed in the WoS databases, focusing on the activities of Iranian researchers, and through a comparative study of the situation in Iran with other countries in the world.

Methodology: The research adopted a descriptive-analytical survey method and a scientometrics approach. The population consists of all book reviews in 10 years (2010-2019) indexed in the Web of Science databases. To limit publications to book reviews, the book review option was selected. Based on this, 766,100 records were retrieved, which formed the current research population. To analyze the research data, Ex-

Hamed
Hajeb Dehkahan¹

Mansoureh
Serati Shirazi^{2*}

Mohammad Reza
Ghane³

Date of Reception:
07/08/2022

Date of Acceptation:
01/01/2023

cel and VOSViewer were employed to draw the map to achieve coherent and clear networks.

Findings: The research showed that in the ten years from 2010 to 2019, book reviews covered approximately 3% of the total scientific production in the world and about 0.1% of Iranian documents. The results on Iran's position in book review demonstrated the rank 47th in the world: in Iran, the book reviews growth rate is 0.07. The study of book reviews by subject in the world based on the 22 subjects of the ESI database showed that the interdisciplinary field is in the first rank, the field of psychiatry and psychology is in the second rank, and the social/general sciences are ranked the third. The findings showed that management, libraries, information retrieval, and librarians, which are part of the interdisciplinary fields, are hot and widely used topics. But in Iran, topics of gender, identity, evolution, capitalism, and ethics are the hot topics of book reviews. In the international arena and management, libraries, information retrieval, and librarians are the hot topics of a book review. This shows that the more specific issues of book review in the world and Iran have different directions and the trend in Iran is not in line with the global trend.

Conclusion: Book review publications have a lower growth rate than entire publications. Based on the subject map, the book review topics are different in the world and Iran. The collaborative coefficient of Iranian authors shows that co-authorship in book reviews is not favorable. According to the pattern of co-authorship of book reviews by Iranian researchers, the coefficient of participation of authors in these articles is 0.092, which shows that a person individually has mostly written book reviews in Iran and there is less the researchers' willingness to participate.

Keywords: Book Review, Web of Science, Comparative study, Iran.

مطالعه تطبیقی موضوع "نقد و بررسی کتاب" در ایران و جهان بر اساس پایگاه وب علم

حامد

حاجب‌ده کهان^۱

منصوره

صراطی شیرازی^{*۲}محمد رضا قانع^۳۱. کارشناس ارشد رشته علم‌سنجی مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری.

Email: hajeb136570@gmail.com

۲. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گروه پژوهشی علم‌سنجی-پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

(ISC). (نویسنده مسئول)

۳. دانشیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گروه پژوهشی ارزیابی و توسعه منابع-مرکز منطقه‌ای

اطلاع‌رسانی علوم و فناوری (Ricest).

Email: ghane@ricest.ac.ir

Email: serati@isc.ac

چکیده

هدف: هدف این پژوهش، بررسی و تحلیل نقد و بررسی کتاب در پایگاه وب علم با تأکید بر فعالیت پژوهشگران ایرانی و مطالعه تطبیقی وضعیت ایران با سایر کشورهای جهان در این حوزه است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی-تحلیلی است که با رویکرد علم‌سنجی است. جامعه آماری پژوهش را کلیه مدارک نقد و بررسی کتاب در بازه زمانی ۱۰ ساله (۲۰۱۰-۲۰۱۹) نمایه‌شده در پایگاه وب علم تشکیل می‌دهد.

یافته‌ها: یافته‌های این پژوهش نشان داد که در دوره ده ساله ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ در حدود ۳ درصد از کل تولیدات علمی جهان و در حدود ۰.۱ مدارک ایران به شکل نقد و بررسی کتاب بوده است. ایران از نظر جایگاه بین‌المللی در زمینه نقد و بررسی کتاب در جایگاه ۴۷ قرار دارد. میزان رشد انتشار نقد و بررسی کتاب در جهان ۰.۰۰۹۳ است این در حالی است که این نرخ در ایران ۰.۰۷ است.

نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های این پژوهش انتشارات در قالب نقد و بررسی کتاب آهنگ رشد کمتری نسبت به کل انتشارات داشته است. نقشه موضوعی نقد و بررسی کتاب در جهان و در ایران متفاوت است. ضریب مشارکت نویسندگان ایرانی نشان می‌دهد که هم‌نویسندگی در نقد کتاب بین پژوهشگران ایرانی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست.

واژگان کلیدی: نقد و بررسی کتاب، پایگاه وب علم، مطالعه تطبیقی، ایران.

صفحه ۱۵۱-۱۶۸

دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۱۶

پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۱۱

مقدمه و بیان مسئله

چاپ و نشر کتاب به همراه مطالعه و کتاب‌خوانی می‌تواند نشانه‌ای از رشد و پیشرفت فرهنگی باشد. (رکن‌آبادی، ۱۳۹۵). از سوی دیگر، نقد و بررسی کتاب‌های منتشرشده و انتشار آنها در نشریات تخصصی موضوعی و یا نشریات غیرتخصصی که غالباً به همین منظور انتشار می‌یابند، توسط متخصصان و افراد صاحب‌نظر نیز خود حائز اهمیت است؛ زیرا این متون علاوه بر اینکه در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به‌منظور انتخاب کتاب توسط کتابداران مورد استفاده قرار می‌گیرند، به قشر کتاب‌خوان و پژوهشگران در آگاهی‌رسانی در ارتباط با کتاب‌های جدید کمک شایانی می‌کنند و حداقل مزیت آنها صرفه‌جویی در وقت و دقت در انتخاب است.

اثرگذاری دانش جدید مستلزم به‌کارگیری آن است؛ بنابراین، تولید دانش به‌تنهایی و بدون استفاده از دانش پیشین نمی‌تواند به هدف غایی خود که افزایش سطح آگاهی است دست یابد. نقد و بررسی از جمله راه‌هایی است که موجب شناخته‌شدن آثار و آگاهی‌رسانی درست در جامعه می‌شود. به‌طور کلی، با به‌کارگیری معیارهای اصولی و ضابطه‌مند در نقد آثار می‌توان زمینه‌های توسعه علمی و فرهنگی جامعه را فراهم آورد و در ترویج دانش و نگاه نقادانه به علم و پژوهش راهگشا بود (سلیمان‌زاده نجفی و اشرفی‌ریزی، ۱۳۹۳). شناخت بسیاری از آثار علمی و ادبی وام‌دار نقد است که در قالب مقاله در نشریات و یا در منابع دیگر منتشر می‌شوند (گودرزی، ۱۳۹۷).

از آنجاکه نقد یکی از انواع تولیدات علمی است و مورد استناد واقع می‌شود، این آثار در عملکرد کمی و کیفی تولید علم یک کشور مؤثر خواهند بود. بنابراین، مطالعه نقد و بررسی کتاب از جنبه عملکرد انتشاراتی و استنادی دارای اهمیت است که مورد توجه پژوهش حاضر است.

بررسی کتاب نوعی نقد است که در آن کتاب بر اساس محتوا، سبک و شایستگی تحلیل می‌شود. در نقد و بررسی کتاب دیدگاه‌های علمی و ادبی به‌گونه‌ای مطرح می‌شوند که نقاط قوت و ضعف برای مخاطب مشخص شود. نقد و بررسی کتاب اساساً توسط متخصصان موضوع انجام می‌گیرد. پژوهشگران دانشگاهی نیز به این نوع فعالیت تمایل داشته‌اند. اما به لحاظ ارزیابی و بررسی عملکرد علمی آنان از جمیع جهات و اختصاص امتیاز پایین به نقد و بررسی‌ها، این مهم کمتر مورد اقبال پژوهشگران دانشگاهی بوده است (Fleenor, 2004). از جنبه اخلاقی پژوهشگران و اعضای هیئت علمی باید در حوزه تخصصی خود به‌هنگام باشند؛ بنابراین، یکی از بارزترین مزایای بررسی کتاب استفاده از آنها برای نگاه سریع و انتقادی به آخرین شیوه‌ها و رویکردهای علمی در یک زمینه تخصصی است (Lowman, 1998) که بخشی از این موضوع با اهمیت با نقدهای کتاب جبران می‌شود. در نقد و بررسی کتاب پژوهشگران با جدیدترین ایده‌ها در حوزه تخصصی خود با نگرش انتقادی آشنا می‌شوند و در انتخاب سرفصل درس‌ها از این منابع استفاده می‌کنند (Jones, Fleenor & Summers, 2004). در نتیجه، نقدها منبع بسیار مهم در آگاهی‌رسانی جاری هستند که منابع کارآمد ارزیابی‌های انتقادی در مورد روندهای عملی و علمی پذیرفته‌شده را فراهم می‌کنند. از این رو، نشریاتی مانند "JASIST" و "نشر دانش" و "کتاب ماه کلیات" بخشی از انتشارات خود را به نقد و بررسی کتاب اختصاص می‌دهند.

در باب اهمیت نقدهای کتاب می‌توان بیان کرد که در ترویج، توسعه و نهادینه‌کردن اصول علمی دانش بسیار تأثیرگذار هستند و به این خاطر مؤلفان کتاب‌ها از احتمال بررسی انتقادی اثر خود در ارائه مباحث علمی به‌صورت مستدل سعی وافر می‌کنند. نقد و بررسی کتاب به‌عنوان بخشی از فرایند ارتباط علمی شناخته می‌شود که دانش علمی جدیدی را در قالب‌های مختلف مانند مقالات همایش‌ها، مقالات نشریات و تکنگاشت‌ها تولید و توزیع می‌کند.

حامد حاجب‌ده کهن، منصوره صراطی شیرازی و محمدرضا قانع

نگارش نقد و بررسی کتاب فعالیت علمی است که در روند ارتقای علمی در نظر گرفته شده است. از نظر تاریخی، نقد و بررسی کتاب‌ها مورد توجه اصلی سه گروه ناشران، کتابداران و محققان بوده است (Spink, Robins & Schamber, 1998).

با توجه به اهمیت نقد و بررسی کتاب و کاربردهای علم‌سنجی در شناسایی موضوع پژوهش‌ها و نظر به اینکه مطالعات اولیه پژوهشگران حاکی از آن است که پژوهش با هدف بررسی و تحلیل نقدهای کتاب در پایگاه وب علم در سطح جهانی اندک است و به‌طور مشخص با رویکرد علم‌سنجی در خصوص ایران انجام نشده است، در پژوهش حاضر بررسی و تحلیل نقد و بررسی کتاب در پایگاه وب علم با تأکید بر فعالیت پژوهشگران ایرانی انجام شد و مطالعه‌ای تطبیقی وضعیت ایران با سایر کشورهای جهان مورد بررسی قرار گرفت. مسئله اصلی این است که وضعیت نقد و بررسی کتاب در پایگاه وب علم چگونه است و آیا ایران همگام با سایر کشورهای جهان انتشارات علمی خود را در قالب نقد و بررسی کتاب در این پایگاه منتشر کرده است یا خیر؟

پرسش‌های پژوهش

۱. روند انتشارات در قالب نقد و بررسی کتاب در سطح جهان و در ایران چگونه است؟
۲. وضعیت نقد و بررسی کتاب بر اساس موضوعات ۲۲ گانه پایگاه ESI در جهان و ایران چگونه است؟
۳. کشورهای پرکار در زمینه انتشار نقد و بررسی کتاب بر اساس پایگاه وب علم کدام‌اند و جایگاه ایران کجاست؟
۴. وضعیت نشریات هدف در انتشار نقد و بررسی کتاب چگونه است؟
۵. نقشه موضوعی نقد و بررسی کتاب در سطح جهان و در ایران به چه صورت است؟
۶. الگوی هم‌نویسندگی نقد و بررسی کتاب در ایران چگونه است؟

چارچوب نظری

حاشیه‌نویسی در ایران را می‌توان هم‌سنگ با نقد و بررسی کتاب به معنای امروزی دانست. مطابق با دانشنامه اسلامی (۱۳۹۹) قدمت حاشیه‌نویسی به سده سوم یا چهارم برمی‌گردد اما باین حال تشخیص قدمت حاشیه‌ها آسان و دقیق نیست؛ زیرا تاریخ درج حواشی در انتهای آنها ذکر نشده است و تاریخ حواشی را که کتب مربوط به آنها مربوط به قرن سوم است نمی‌توان تا همان تاریخ به عقب برد و از نظر روزنتال سابقه این نوع حواشی به پیش‌تر از قرن پنجم نمی‌رسد. بر همین اساس، تعیین تاریخ برای حاشیه‌هایی که به‌صورت مستقل تألیف می‌شده‌اند کار آسان‌تری است؛ مانند ردالمُختار علی الدرالمختار، از ابن عابدین که خود در مقدمه اثرش آن را حاشیه شمرده است (دانشنامه اسلامی، ۱۳۹۹: ۲). مفهوم و کاربرد واژه نقد در متون مختلف به شیوه‌های متفاوتی بیان شده است: "واژه عربی نقد در اصل به معنای شناخت سکه سره از ناسره است که بعدها هم در زبان فارسی و هم در زبان عربی مجازاً در بازشناسی معایب و محاسن کلام به کار رفت و به تدریج برای همین معنا اصطلاح شد. معادل انگلیسی نقد یعنی Critic و نیز برخی از برابره‌های آن به معنای داوری و رایزنی است که لازمه معرفت به کاستی‌ها و نیکویی‌های کلامی است. بدیهی است که نخست باید قوت‌ها و ضعف‌های سخن را دریافت تا بعد بتوان درباره‌اش به داوری نشست" (زرین‌کوب، ۱۳۸۲: ۲۶۳). نقد در اذهان عمومی، معادل با عیب‌جویی و خرده‌گیری است؛ اما در حوزه‌های تخصصی معنای وسیع‌تری دارد و نقد اثر، اغلب به معنای توصیف، تفسیر و ارزیابی استنباط می‌شود (زرین‌کوب، ۱۳۷۳ و ۱۳۸۹). دیانی (۱۳۸۰) نقدها را به‌عنوان یکی از نوآوری‌های قرن بیستم برمی‌شمارد که اظهارنظر در ارتباط با اطلاعات منتشرشده مشخص را

از طریق مجلات بررسی نوشته‌ها در دسترس افراد قرار می‌دهد و از آنجایی که پیشرفت‌های رشته‌های تخصصی در این نوشته‌ها وجود دارد، منبع اطلاعاتی مهمی محسوب می‌شوند، به‌ویژه اگر ارجاعات خوبی نیز در مورد مطالب خواندنی ارائه کرده باشند. این مجموعه بررسی‌ها معمولاً همه‌ساله به‌صورت پیاپی‌های تک‌شماره‌ای منتشر می‌شوند و با پیش‌نام‌هایی از قبیل *Annual Review of- Advanced in...-Progress in..* در دسترس خوانندگان قرار می‌گیرند (دیانی، ۱۳۸۰). به‌علاوه، با توجه به اهمیت نقد در آثار علمی و ادبی، افرادی که کار نقد را انجام می‌دهند نیز باید دارای شرایطی باشند که بتوانند نقدهای قابل اعتماد و تخصصی را ارائه کنند، به گفته سلطانی تبحر در موضوع، آراستگی به اخلاق انسانی و ذوق سلیم از ویژگی‌هایی است که یک ناقد باید داشته باشد (سلطانی، ۱۳۶۹).

نقد ادبی در سبک‌شناسی و انواع ادبی در چارچوب نظری ادبیات قرار دارد (زرین‌کوب، ۱۳۸۲) از انواع نقد می‌توان به نقد ظاهری و نقد لغوی اشاره کرد: نقد ظاهری بررسی شکل ظاهر و صورت‌های عینی یک اثر ادبی است و نقد لغوی بررسی و ارزیابی زبان و اصول و قواعد نقد در یک اثر ادبی است (درودی، ۱۳۹۳). از دیگر دسته‌بندی‌هایی که برای نقد در نظر گرفته شده است، می‌توان به نقد منفی، سازنده یا مخرب، نقد نظری و نقد عملی، نقد عملی یا تجربی، نقد سنتی و نقد نو، نقد ساختارگرا، نقد صورت‌گرایانه و نقد هنری اشاره کرد.

پیشینه پژوهش

با بررسی‌هایی که صورت گرفت، پژوهشی که به بررسی و تحلیل نقدهای کتاب در پایگاه وب علم با رویکرد علم‌سنجی، در سطح جهان و با تأکید بر فعالیت پژوهشگران ایران در این زمینه صورت گرفته باشد مشاهده نشد. با این حال، در ادامه به تعدادی از پژوهش‌هایی که در ایران در حوزه نقد و بررسی کتاب انجام شده است و نیز پژوهش‌هایی که در سایر کشورها با روش‌های کتاب‌سنجی و علم‌سنجی به بررسی منابع نقدی حوزه‌های مختلف پرداخته‌اند، اشاره می‌شود. درودی (۱۳۹۳) مقاله‌ای با عنوان "درآمدی بر انواع نقد و کارکردهای آن" را به رشته نگارش درآورد. در این مقاله، وی نقد را از روش‌های مؤثر برای سنجش کیفیت متن و مشخص کردن نقاط قوت و ضعف اثر معرفی می‌کند که بهره‌گیری از آن باعث پالایش منابع علمی می‌شود و اظهار می‌دارد که نقد در چارچوبی تحلیلی و مدون می‌تواند در ارتباط با زمینه‌های مختلف موضوعی به نقش آگاه‌سازی خود پردازد و راهکاری اثربخش برای سنجش درستی اثر باشد. درودی انواع نقد را بر اساس نوع استفاده، روش‌های به‌کارگیری، جایگاه متن، حوزه مورد مطالعه، کاربرد و هدف ناقد متفاوت می‌داند. سلیمان‌زاده نجفی و اشرفی‌ریزی (۱۳۹۳) پژوهشی با عنوان "ارزیابی مقالات نقد کتاب منتشرشده در مجله کتاب ماه: کلیات بر اساس مدل BREM" انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان داد که توجه ناقدان به ویژگی‌های محتوایی و نگارشی در حد متوسط بوده است، در صورتی که توجه به ویژگی‌های ظاهری اثر، اغلب مورد غفلت واقع شده است. این پژوهشگران در نتیجه‌گیری کلی اظهار می‌دارند که منتقدان معمولاً ساختار کلی نقد کتاب را کم‌وبیش به‌خوبی می‌شناسند و رعایت می‌کنند. کائدی (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان "تأملی در نقد ادبی کتاب کودک و نوجوان در دهه‌های ۷۰ و ۸۰" بیان می‌کند با نگاهی به نقد ادبیات کودک و نوجوان در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ در ایران و عوامل تأثیرگذار بر آن می‌توان به قوت این حرکت تازه در عرصه نقد ادبی از لحاظ کمی و کیفی اذعان کرد و روند رو به رشد آن را باور کرد. به بیانی دیگر، در سال‌های مذکور نقد ادبیات کودک و نوجوان در حال گذار از رویکرد سنتی به رویکرد ادبی بوده است. نیک‌طلب (۱۳۹۴) پژوهش "نقد کتاب کودک در سایر کشورها: سیر تحول ادبیات کودک و نوجوان در مصر" را به انجام رساند. یافته‌های پژوهش وی نشان

داد که بر اساس بررسی‌های تاریخی، پژوهشگران ادبیات کودک و نوجوان در مصر باستان نخستین اقوامی بودند که کتاب‌هایی برای کودکان به نگارش درآوردند. سایر یافته‌ها نشان داد که ادبیات کودک و نوجوان مصر همچنان به پیش می‌رود و ادبیات کودک و نوجوان در آن کشور، ریشه در فرهنگ و تاریخ آن دارد و نویدبخش آینده‌ای درخشان و روشن برای کودکان و نوجوانان آن سرزمین است. پایدار (۱۳۹۸) در پایان‌نامه ارشد خود وضعیت کشورهای خاورمیانه را از لحاظ تولید مدارک «نقد و بررسی کتاب» را مورد بررسی قرار داد. نتایج این پژوهش نشان داد که کشورهای خاورمیانه توجه چندانی به انتشار مدارک نقد و بررسی ندارند، بیشتر موضوعات نقد و بررسی کتاب کشورهای خاورمیانه در رابطه با حوزه‌های علوم انسانی است و کمتر به حوزه‌های فنی و مهندسی و پزشکی پرداخته‌اند. در خارج از کشور نیکولایزن در پژوهشی نقدهای کتاب را در حوزه‌های منتخب علوم اجتماعی با رویکرد کتاب‌سنجی مورد بررسی قرارداد (Nicolaisen, 2012). نتایج این پژوهش نشان داد که افراد متخصص در حوزه موضوعی کتاب، برای بررسی آن کتاب افراد شایسته‌تری هستند؛ افراد متخصص در حوزه موضوعی کتاب، بیشتر محتوای کتاب را مدنظر قرار می‌دهند؛ ولی افراد غیرمتخصص کتاب را بیشتر از بعد ادبی و ظاهری مورد نقد و بررسی قرار می‌دهند. دیگر یافته‌های این پژوهش نشان داد که به صورت کلی از سال ۱۹۷۲ به بعد نقد و بررسی کتاب روندی صعودی داشته است. هرچند در زمینه فلسفه علم و تاریخ تعداد این نوع مدرک رو به افول بوده است. گالدول، هنشاو و تیلور در پژوهشی طرحی جدید برای نقد پژوهش‌های مرتبط با حوزه سلامت ارائه دادند. طرح پیشنهادی در قالب فهرستی از پرسش‌ها، پژوهش‌های کمی و کیفی را پوشش می‌دهد (Caldwell, Henshaw & Taylor, 2005). آنها ادعا کردند که این طرح به دانشجویان تازه‌وارد حوزه پرستاری و دیگر حوزه‌های سلامت شیوه‌های پژوهش کمی و کیفی را آموزش می‌دهند و تفاوت بین این دو نوع پژوهش را یادآوری می‌کند. گورایز، گامپنبرگر و پورنل در مطالعه‌ای بیان می‌کنند که هم اسنادها و هم نقدها بعد از انتشار نشان می‌دهند که یک اثر در میان جامعه علمی تا چه میزان تأثیرگذار بوده است (Gorraiz, Gumpenberger, & Purnell, 2014). این پژوهشگران تأکید می‌کنند اگر کتابی مورد نقد واقع شود تعدادی از استنادات را به خود اختصاص می‌دهد؛ بنابراین، نقد کتاب می‌تواند به‌عنوان یک معیار مناسب برای تحلیل عملکرد انتشاراتی و استنادی در نظر گرفته شود. استفاده از نقد کتاب امکان شناسایی کتاب‌های متناظر را فراهم می‌کند که این امر به‌ویژه در زمینه‌های تحقیقاتی که کتاب‌ها نقش مهم‌تری دارند، مانند علوم اجتماعی، هنرها و علوم انسانی اهمیت دارد. هارتلی و هو در پژوهشی با رویکرد کتاب‌سنجی نقد کتاب در روانشناسی را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که پیشینه بررسی و نقد کتاب در نشریات روانشناسی به سال ۱۹۰۰ و شاید حتی قبل از آن برمی‌گردد (Hartley & Ho, 2017). تا سال ۱۹۵۰ سالانه در حدود ۲۰۰ نقد کتاب منتشر می‌شده است که این تعداد از سال ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ به حدود ۶۰۰ مورد در سال افزایش یافته است؛ ولی از سال ۱۹۹۰ تاکنون این تعداد کاهش یافته و مجدداً به ۲۰۰ مورد در سال رسیده است. فالیک و فرانسیس نقد کتاب را به‌عنوان ابزاری در تحلیل محتوای کتاب معرفی کردند (Fallik & Francis, 2017). این پژوهشگران بیان کردند که در بررسی پژوهش‌های کیفی تحلیل محتوا از پرکاربردترین روش‌هاست. گو، لیو و دینگ در پژوهشی تحت عنوان "نقد کتاب در مجلات دانشگاهی: الگوها و پویایی"، الگوهای نقد کتاب را در وب علم در بازه زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۶ مورد بررسی قرار دادند (Gu, Liu & Ding, 2017). نتایج نشان داد که تعداد نقدهای کتاب در نمایه علوم، علوم اجتماعی و علوم انسانی و هنر نسبتاً پایدار است، اما سهم نسبی آنها در حال کاهش است. سایر نتایج نشان داد که نقد و بررسی کتاب عمدتاً توسط نویسندگان کشورهای توسعه‌یافته مانند ایالات متحده آمریکا و انگلیس

انجام می‌شود. وی و فان به مطالعه تولیدات علمی نقد کتاب توسط محققانی از ایالات متحده آمریکا، آلمان، ژاپن، چین و هند در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵ پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که در این بازه زمانی، نقد کتاب توسط محققان آلمان، ژاپن، چین و هند به طور قابل توجهی افزایش یافته است و تعداد نقد کتاب توسط محققان ژاپن، چین و هند بسیار کمتر از محققان ایالات متحده آمریکا و آلمان است و نقد و بررسی کتاب بیشتر در زمینه‌های علوم اجتماعی، و علوم انسانی و هنر منتشر می‌شود تا در حوزه‌های علم و فناوری. دیگر نتیجه این پژوهش نشان داد که استناد به بررسی کتاب بسیار کمتر از سایر مدارک دیگر است (Wei & Fan, 2018). پیشینه‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهند که نقد و بررسی کتاب در میان انواع مطالبی که در زمینه‌های علمی و ادبی به رشته تحریر درمی‌آید، جایگاه ویژه‌ای داشته است و از جنبه‌های مختلف به آن پرداخته شده است. اما در این میان پژوهشی با این رویکرد علم‌سنجی و در سطح جهانی با تأکید بر نقد و بررسی کتاب در ایران تاکنون صورت نگرفته است و از این رو نیاز است که بخشی از این پژوهش وضعیت انتشار نقد و بررسی کتاب را در ایران مورد مطالعه قرار دهد.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی-تحلیلی است که با رویکرد علم‌سنجی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش را کلیه مدارک نقد و بررسی کتاب در بازه زمانی ۱۰ ساله (۲۰۱۹-۲۰۱۰) نمایه‌شده در پایگاه وب علم تشکیل می‌دهد و داده‌ها از این پایگاه گردآوری شده است. راهبرد جستجو بر اساس سال انتشار (PY=2010-2019) در قسمت جستجوی پیشرفته انجام شد. برای محدود کردن انتشارات به نقد و بررسی کتاب، گزینه Book Review انتخاب شد. بر این اساس، تعداد ۷۶۶۱۰۰ رکورد بازیابی شد که جامعه پژوهش حاضر را شکل دادند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از نرم‌افزار اکسل و برای ترسیم نقشه، از نرم‌افزار VOSviewer استفاده شد و ترسیم نقشه در محیط این نرم‌افزار با استفاده از گزینه و هم‌واژگانی^۱ انجام شد. لازم به توضیح است که اسامی نویسندگان به منظور ترسیم نقشه یکدست‌سازی شد و اسامی تکراری که به چند صورت نوشتاری آورده شده بودند کنار گذاشته شدند. با توجه به حجم داده‌ها و برای دستیابی به شبکه‌ای منسجم و واضح، رکوردهای بازیابی شده‌ای که استناد دریافت کرده بودند و شمار آنها بیش از ۲۲ هزار رکورد بود جهت ترسیم استفاده شدند (تاریخ بازیابی داده‌های این پژوهش تابستان ۱۳۹۹ بوده است).

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تعیین موضوعات نقد و بررسی کتاب، از گزینه تقسیم‌بندی موضوعی پایگاه وب علم^۲ استفاده شد. اما به دلیل پراکندگی موضوعی و تعدد موضوعات در این طبقه‌بندی، در مرحله‌ای دیگر از طبقه‌بندی پایگاه^۳ ESI استفاده شد و هر کدام از موضوعات در یکی از موضوعات ۲۲گانه قرار داده شد. پایگاه ESI، تمام نشریات نمایه‌شده در پایگاه تامسون رویترز را در ۲۲ حوزه موضوعی کلان طبقه‌بندی می‌کند و بر اساس آن هر نشریه به یک یا چند حوزه موضوعی کلان اختصاص می‌یابد. حوزه‌های موضوعی ۲۲گانه ESI عبارت‌اند از علوم کشاورزی، زیست‌شناسی و

1. Co-occurrence
2. Web of Science Categories
3. Essential Science Indicators (ESI)

حامد حاجبده کهان، منصوره صراطی شیرازی و محمدرضا قانع

بیوشیمی، شیمی، پزشکی بالینی، علم رایانه، اقتصاد و بازرگانی، مهندسی، محیط‌زیست و بوم‌شناسی، زمین‌شناسی، ایمنی‌شناسی، علم مواد، ریاضیات، میکروبیولوژی، زیست‌شناسی مولکولی و ژنتیک، چندرشته‌ای، علم اعصاب و رفتار، داروشناسی، فیزیک، علوم گیاهی و جانوری، روان‌پزشکی و روان‌شناسی، علوم اجتماعی و علوم فضایی (ScienceWatch, 2015). این تقسیم بندی می‌تواند پراکندگی موضوعی را در مجموعه داده‌ها کاهش دهد.

در بررسی میزان رشد تولیدات نقد و بررسی کتاب در بازه زمانی مورد بررسی، از "الگوی رگرسیون‌نمایی" استفاده شد. دلیل استفاده از این الگو این است که مطالعات پیشین نشان داده‌اند که این الگو "بهترین الگو برای تبیین روند رشد مقالات بر حسب زمان به شمار می‌آید و نسبت به الگوهای توانی و خطی عملکرد بهتری دارد" (مهراد و بینش، ۱۳۹۰). این فرمول به شکل زیر حساب می‌شود و در آن Y برابر است با فراوانی تولیدات علمی، x متغیر سال و a نرخ رشد سالانه است:

$$Y=b.a^{a.x}$$

همچنین به منظور برآورد ضریب همکاری پژوهشگران ایرانی در تحریر نقدهای کتاب، از ضریب مشارکت آجی فیروک، بول و تاگو (Ajjiferuke, Burell, & Tague, 1998) (۱۹۹۸) استفاده شده است که در این فرمول N تعداد کل مقالات، k تعداد نویسندگان مقالات (یک نویسنده، دو نویسنده و غیره) و f تعداد مقاله‌ها با الگوی k نویسنده‌ای است. در این فرمول ضریب مشارکت (CC) بین صفر و یک است که نزدیک‌تر بودن خارج قسمت معادله به یک حاکی از آن است که در پژوهش‌ها تمایل به مشارکت در هم‌نویسندگی بیشتر است.

$$CC = 1 - \frac{f_1 + \frac{1}{2}f_2 + \dots + \frac{1}{k}f_k}{N}$$

$$CC = 1 - \frac{\sum_{j=1}^k (1/j) f_j}{N}$$

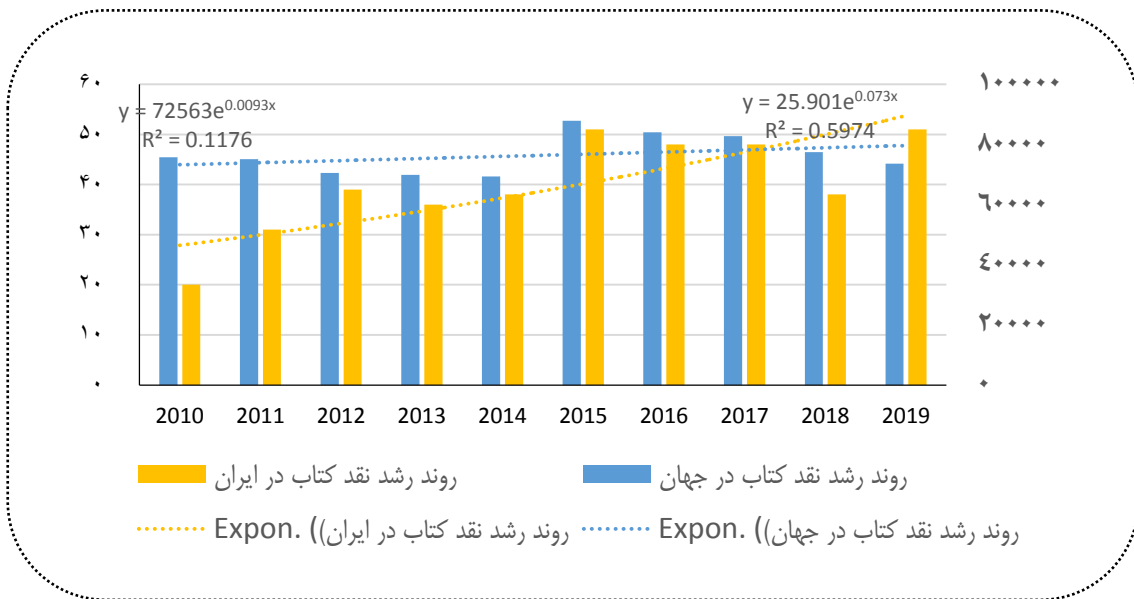
یافته‌های پژوهش

پاسخ به پرسش اول پژوهش. روند پژوهش‌ها در خصوص نقد و بررسی کتاب در سطح جهان و در ایران چگونه است؟

در بازه زمانی ده ساله ۲۰۱۹-۲۰۱۰، تعداد ۴۰۰ مدرک در قالب نقد و بررسی کتاب توسط پژوهشگران ایرانی منتشر شده است، این در حالی است که در کل جهان این تعداد برابر با ۷۶۶۱۰۰ بوده است؛ بنابراین، سهم ایران از کل نقدهای کتاب جهان در پایگاه علم ۰.۰۵ درصد است. روند رشد تولیدات نقد و بررسی کتاب در ایران در بازه زمانی ۲۰۱۹-۲۰۱۰ با استفاده از "الگوی رگرسیون‌نمایی" برابر ۰.۰۷ است. در مقابل میزان رشد انتشار نقد و بررسی کتاب در جهان ۰.۰۰۹ است.

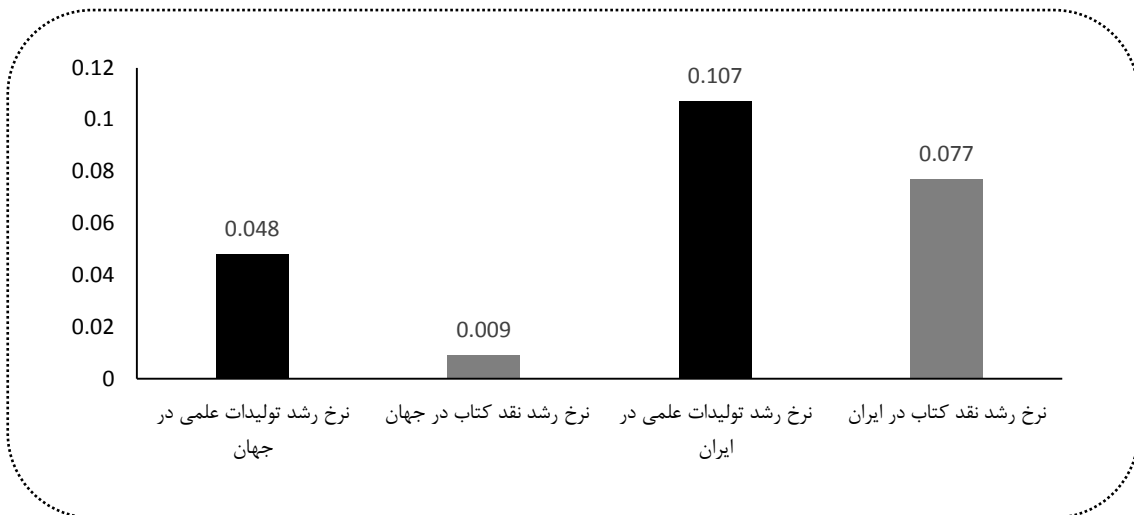
این آمار نشان‌دهنده این است که ایران در زمینه انتشار نقد و بررسی کتاب نسبت به کل جهان عملکرد بهتری داشته است.

نمودار ۱، روند و رشد تولیدات علمی نقد و بررسی کتاب را در سطح جهان و ایران در بازه زمانی مذکور نشان می‌دهد.

نمودار ۱. بررسی روند و نرخ رشد نقد و بررسی کتاب در سطح ایران و در سطح جهان

به منظور درک بهتر روند رشد تولیدات نقد و بررسی کتاب در بازه زمانی مورد نظر، رشد کل تولیدات علمی بدون در نظر گرفتن قالب انتشاراتی در سطح جهان و ایران بررسی شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که نرخ رشد تولیدات علمی در جهان حدود ۰.۰۴۸ و در ایران ۰.۱۰۷ بوده است. به عبارتی، هم در سطح جهان و هم در سطح ایران میزان رشد تولیدات نقد و بررسی کتاب از کل تولیدات کمتر بوده است. نمودار ۲ مقایسه میزان رشد نقد و بررسی کتاب و تولیدات علمی در سطح ایران و در سطح جهان را نشان می‌دهد.

نمودار ۲. مقایسه رشد نقد و بررسی کتاب و تولیدات علمی در سطح ایران و در سطح جهان

پاسخ به پرسش دوم پژوهش. وضعیت نقد و بررسی کتاب بر اساس موضوعات ۲۲ پایگاه ESI در جهان و ایران چگونه است؟

مطالعه نقدهای کتاب در سطح جهان بر اساس موضوعات ۲۲ گانه نشان می‌دهد که حوزه میان رشته‌ای با ۸۳۶۷۶ مدرک در رتبه نخست قرار دارد. پس از این حوزه روان‌پزشکی و روان‌شناسی با ۲۲۴۸۷ مدرک معادل ۲.۹ درصد در جایگاه دوم و علوم اجتماعی/عمومی با ۲۰۳۳۱ مدرک معادل ۲.۷ درصد در جایگاه سوم قرار دارد. این در حالی که نقدهای

حامد حاجب‌ده کهن، منصوره صراطی شیرازی و محمدرضا قانع

کتاب در ایران در موضوع مهندسی با ۳۹ مدرک معادل ۹.۸ رتبه اول و موضوع‌های علوم اجتماعی و عمومی با ۲۹ مدرک معادل با ۷.۳ و روان‌شناسی و روان‌پزشکی با ۲۵ مدرک معادل ۶.۳ درصد، به‌ترتیب رتبه‌های اول تا سوم را داشته است. اطلاعات بیشتر در ۲۲ حوزه موضوعی در جدول ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱. پراکندگی موضوعی "نقد و بررسی کتاب" تألیفی پژوهشگران ایرانی بر اساس موضوعات ۲۲ گانه

ردیف	موضوعات ۲۲ گانه	نقد کتاب جهان	نقد کتاب ایران
۱	میان‌رشته‌ای	۱۰.۹	۰
۲	روان‌پزشکی و روان‌شناسی	۲.۹	۶.۳
۳	علوم اجتماعی و عمومی	۲.۷	۷.۳
۴	اقتصاد و تجارت	۲.۵	۵
۵	علوم گیاهی و حیوانی	۱.۵	۰
۶	بیولوژی مولکولی و ژنتیک	۰.۱۷	۰
۷	ریاضیات	۰.۱۶	۴.۸
۸	زیست‌شناسی و زیست‌شیمی	۰.۱۵	۰
۹	علوم کامپیوتر	۰.۱۴	۵.۸
۱۰	پزشکی بالینی	۰.۰۸	۰.۸
۱۱	علوم زمین	۰.۰۷	۰
۱۲	مهندسی	۰.۰۶	۹.۸
۱۳	علوم کشاورزی	۰.۰۵	۰
۱۴	علوم اعصاب و رفتار	۰.۰۴	۰
۱۵	شیمی	۰.۰۴	۰
۱۶	فیزیک	۰.۰۴	۰
۱۷	داروشناسی و سم‌شناسی	۰.۰۳	۰
۱۸	میکروبیولوژی	۰.۰۲	۰
۱۹	زیست‌شناسی و اکولوژی	۰.۰۲	۱
۲۰	علوم مواد	۰.۰۱	۰
۲۱	ایمنی‌شناسی	۰	۰
۲۲	علوم فضا	۰	۰

پاسخ به پرسش سوم پژوهش. کشورهای پرکار در زمینه انتشار نقد و بررسی کتاب بر اساس پایگاه وب علم کدامند و جایگاه ایران کجاست؟

در میان کشورهای جهان، ایالات متحده آمریکا با ۲۶۰۳۴۷ نقد و بررسی کتاب (۳۴ درصد) از کل نقدها در پایگاه وب علم پرکارترین کشور در این زمینه است و رتبه اول را از آن خود کرده است. کشور انگلستان با ۸۶۸۶۵ و کانادا با ۲۹۵۶۷ نقد و بررسی کتاب به‌ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. ایران با دارا بودن ۴۰۰ نقد و بررسی کتاب در جایگاه ۴۷ جهان قرار دارد. چنانچه درصد نقد و بررسی کتاب از کل انتشارات کشورها در بازه زمانی ده ساله در نظر گرفته شود، نتایج متفاوت خواهد بود. بر این اساس، کشور انگلستان با رکوردی حدود ۵ درصد نقد و بررسی کتاب

از کل انتشارات در رتبه اول قرار می‌گیرد. همچنین درصد تعداد نقدهای کتاب ایران به نسبت تعداد کل انتشارات ۰.۰۹۷ است (جدول ۲).

جدول ۲. کشور برتر در زمینه انتشار نقد و بررسی کتاب

رتبه	نام کشورها	درصد نقد کتاب از مجموع نقدهای کتاب	درصد نقد کتاب از کل انتشارات
۱	ایالات متحده آمریکا	۳۴	۳۸
۲	انگلستان	۱۱.۴	۴.۸
۳	کانادا	۳.۹	۲.۸
۴	استرالیا	۲.۵	۲
۵	اسپانیا	۲.۳	۱.۹
۶	آلمان	۲.۳	۱.۱
۷	اسکاتلند	۱.۵	۴.۵
۸	فرانسه	۱.۵	۱
۹	ایتالیا	۱.۲	۰.۸
۱۰	هلند	۱	۱.۳
۴۶-۲۱
۴۷	ایران	۰.۰۵	۰.۱

پاسخ به پرسش چهارم پژوهش. وضعیت نشریات هدف در انتشار نقد و بررسی کتاب چگونه است؟

یافته‌ها نشان داد نشریات Library Journal و TIS The Times Literary Supplement و New York Times Book Review به ترتیب با چاپ ۴۰۸۰۷ و ۱۷۸۸۲ و ۱۲۳۰۶ نقد و بررسی کتاب به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند.

جدول ۳. نشریات هدف در چاپ نقد و بررسی کتاب در بازه زمانی ۱۰ ساله (۲۰۱۹-۲۰۱۰)

ردیف	نام نشریات برتر	تعداد	درصد
۱	Library Journal	۴۰۸۰۷	۵.۳
۲	TIS The Times Literary Supplement	۱۷۸۸۲	۲.۳
۳	New York Times Book Review	۱۲۳۰۶	۱.۶
۴	American Historical Review	۸۶۳۹	۱.۱
۵	Historische Zeitschrift	۵۸۱۱	۰.۸
۶	Journal Of American History	۵۶۶۷	۰.۷
۷	Religious Studies Review	۵۰۳۰	۰.۷
۸	Renaissance Quarterly	۴۷۲۸	۰.۶
۹	New York Review Of Books	۴۲۷۴	۰.۶
۱۰	Studi Francesi	۳۹۹۳	۰.۵

۱. لازم به توضیح است که درصد نقد کتاب تنها برای بیست کشور برتر از لحاظ انتشار نقد کتاب محاسبه شده است؛ زیرا این مقدار برای کشورهایی که میزان انتشارات آنها کم است گمراه کننده و نادرست است.

حامد حاجب‌ده کهان، منصوره صراطی شیرازی و محمدرضا قانع

در بررسی دقیق‌تر نشریاتی که بیشترین تعداد نقد و بررسی کتاب را در سطح جهانی منتشر کرده‌اند، کیفیت و حوزه موضوعی نشریات مورد توجه قرار گرفت. در این رابطه نشریاتی که حداقل ۱۰۰۰ نقد و بررسی کتاب را در دوره ده ساله چاپ کرده‌اند و به عبارتی به صورت میانگین حداقل سالانه ۱۰۰ نقد و بررسی کتاب را منتشر کرده‌اند، مورد بررسی قرار گرفتند. تعداد این نشریات در حوزه‌های موضوعی مختلف ۱۰۸ مورد بود. نتایج نشان داد حوزه تاریخ با ۳۰ نشریه در جایگاه نخست قرار دارد. پس از آن، حوزه‌های دین و علوم انسانی و چندرشته‌ای به ترتیب با ۱۵ و ۹ مورد بیشترین تعداد نشریه را داشته است. اطلاعات مربوط به دیگر حوزه‌ها در جدول ۴ قابل مشاهده است.

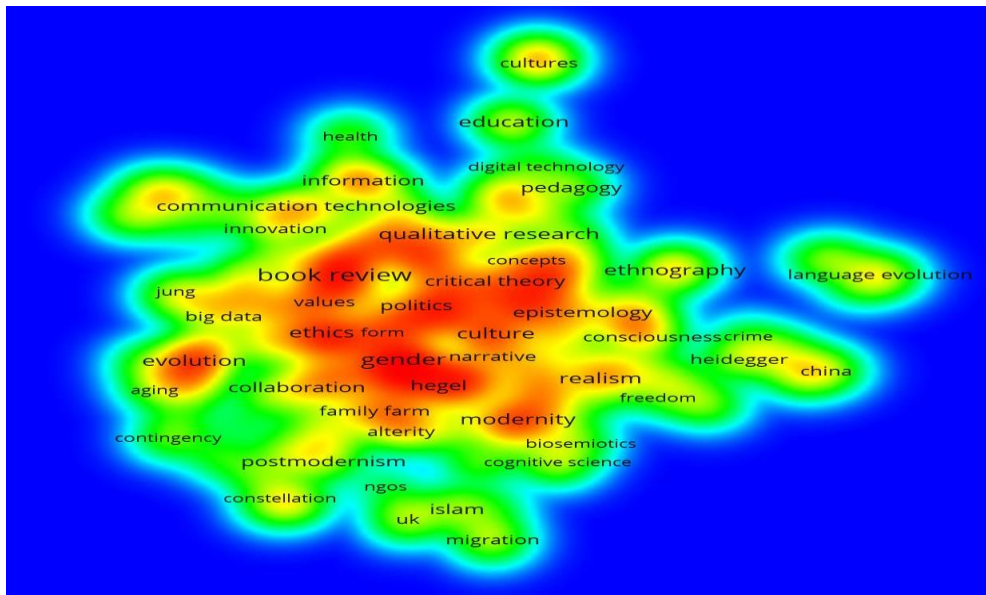
جدول ۴. حوزه‌های موضوعی برتر نشریات در چاپ نقد و بررسی کتاب

ردیف	حوزه موضوعی	تعداد نشریات
۱	تاریخ	۳۰
۲	مذهب	۱۵
۳	علوم انسانی و میان‌رشته‌ای	۹
۴	مطالعات منطقه‌ای	۶
۵	ادبیات داستانی	۶
۶	مطالعات رنسانس و قرون وسطی	۶
۷	علوم سیاسی	۶
۸	ادبیات	۴
۹	فلسفه	۴

نکته قابل توجه این است که از ۱۰۸ نشریه، ۳۶ نشریه در پایگاه گزارش‌های استنادی نشریات (JCR) نمایه شده‌اند و دارای ضریب تأثیر بودند. بررسی نشریات به همراه تعداد نقد و بررسی کتاب‌هایی که منتشر کرده‌اند و رتبه چارک آنها در ۲۰۱۹ نشان داد از ۳۶ نشریه، نشریه Library Journal، با بیشترین نقد و بررسی کتاب در چارک چهارم قرار دارد. سایر نشریات به ترتیب ۱۱ نشریه در چارک اول، ۱۰ نشریه چارک دوم، ۱۱ نشریه در چارک سوم و ۶ نشریه در چارک چهارم قرار دارد. بر این اساس بیشترین فراوانی در چارک اول و سوم است.

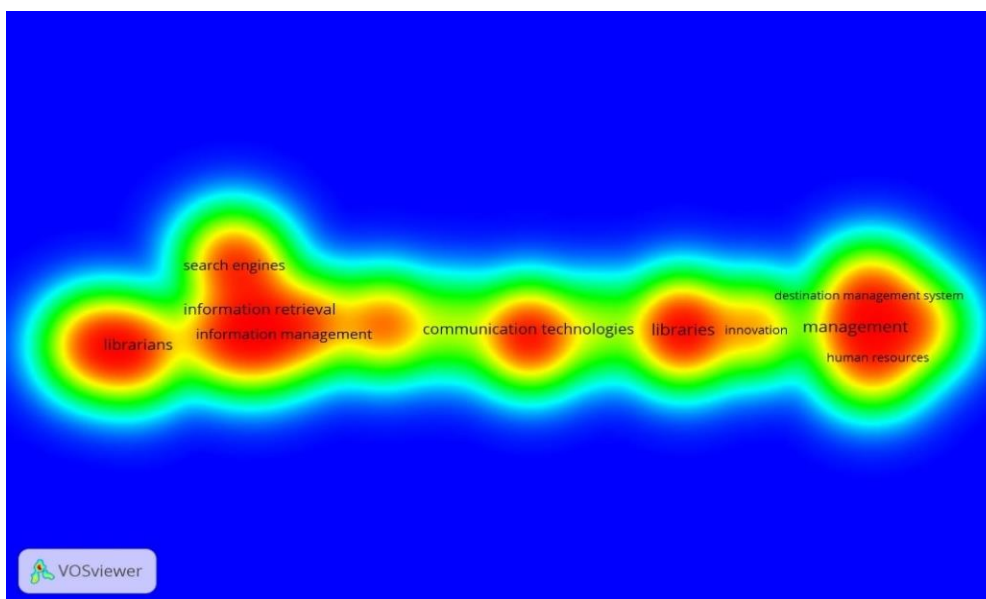
پاسخ به پرسش پنجم پژوهش. نقشه موضوعی نقد و بررسی کتاب در سطح جهان و در ایران به چه صورت است؟

از موضوعات نقد و بررسی کتاب در بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ تعداد ۲۱۹۹ کلیدواژه استخراج شد (نقشه ۱). پس از یکدست‌سازی، کلیدواژه‌های مرتبط وارد نرم‌افزار VOSviewer شد. نقاط قرمز در نقشه موضوعی نشان‌دهنده مقولات پرکاربرد و موضوعات داغ حوزه است، در ناحیه قرمز رنگ، بعد از حذف اصطلاح book review مقولاتی همچون gender (جنسیت)، identity (هویت)، evolution (تحول)، capitalism (سرمایه‌داری) و ethics (اخلاق) به ترتیب ۱۲، ۱۰، ۹، ۹، ۸ و ۸ رخداد داشته‌اند. بر این اساس، موضوعات داغ نقد و بررسی کتاب در عرصه بین‌المللی در این پایگاه شامل موارد فوق است.

نقشه ۱. نقشه موضوعی نقد و بررسی کتاب در بازه زمانی ۲۰۱۰-۲۰۱۹

نقشه موضوعی پژوهشگران ایرانی (نقشه ۲) نشان داد در این دوره ۶۸ کلیدواژه موضوعی موجود است که بعد از یکدست سازی کلیدواژه‌های مرتبط در نرم‌افزار VOSviewer بررسی شدند. نتایج حاکی از آن بود که مقولاتی همچون management (مدیریت)، libraries (کتابخانه‌ها)، information retrieval (بازیابی اطلاعات) و librarians (کتابداران) به ترتیب ۲۰، ۱۳، ۱۲ و ۱۲ رخداد داشته‌اند، از این رو، می‌توان آنها را موضوعات داغ نقد و بررسی کتاب ایران در این پایگاه طی این بازه زمانی دانست.

نقشه ۲. نقشه موضوعی نقد و بررسی کتاب پژوهشگران ایرانی

پاسخ به پرسش ششم پژوهش. الگوی هم‌نویسندگی نقد و بررسی کتاب در ایران چگونه است؟

جدول ۵ الگوی هم‌نویسندگی نقدهای کتاب توسط پژوهشگران ایرانی را نشان می‌دهد. بر اساس یافته‌ها، ضریب مشارکت نویسندگان در این مقالات ۰.۰۹۲ است. نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد که تمایل به مشارکت در نویسندگی بین پژوهشگران ایرانی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست.

جدول ۵. الگوی هم‌نویسندگی پژوهشگران ایرانی

نویسندگان مقالات	۱ نویسندگی	۲ نویسندگی	۳ نویسندگی	۴ نویسندگی	۵ نویسندگی	۶ و ۷ نویسندگی
تعداد مقالات	۳۲۸	۶۸	۱	۰	۱	۲

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش مطالعه و تحلیل نقد و بررسی کتاب در پایگاه وب علم با تأکید بر فعالیت پژوهشگران ایرانی و مطالعه تطبیقی وضعیت ایران با سایر کشورهای جهان در این حوزه بود. نتایج نشان داد که در فاصله سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ تعداد ۲۷.۴۶۴.۸۶۸ مدرک در پایگاه اطلاعاتی وب علم نمایه شده است که تعداد ۷۶۶.۱۰۰ مدرک نقد و بررسی کتاب است. این رقم در حدود ۳ درصد از کل تولیدات علمی جهان را شامل می‌شود. این نتایج با یافته‌های لیو و همکاران (۲۰۱۷) که نشان دادند در پایگاه جامع وب علم سهم جهان در نقد و بررسی کتاب از کل تولیدات علمی در بازه زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۵ کمتر از ۱۰ درصد است همخوانی دارد. در ایران نیز در بازه زمانی ذکر شده ۴۰۰ مدرک (در حدود ۰.۰۹۷ درصد از مدارک ایران) به نقد و بررسی کتاب پرداخته‌اند. رشد تولیدات علمی نقد و بررسی کتاب در بازه زمانی ۲۰۱۹-۲۰۱۰، برابر ۰.۰۹۳ و تولیدات جهان در این دوره نرخ رشدی در حدود ۰.۰۴۸ داشته‌اند. بر این اساس می‌توان گفت که انتشارات در قالب نقد و بررسی کتاب نرخ کمتری نسبت به کل انتشارات داشته است و نتوانسته است همگام با سایر قالب‌های انتشاراتی رشد داشته باشد. این نتیجه با نتیجه هارتلی و هو (۲۰۱۷) که نشان دادند تعداد نقد و بررسی کتاب رو به کاهش است، هم راستاست. این امر می‌تواند ریشه در این داشته باشد که در جامعه علمی نقد و بررسی کتاب را در زمره تولیدات علمی نمی‌دانند و در تحقیقات خود از آن استفاده نمی‌کنند (Leydesdorff & Wagner, 2009) و در نتیجه، به آن از منظر "سیندرلای علمی" نگاه می‌کنند (East, 2011). با این حال باید در نظر داشت نرخ رشد تولیدات نقد و بررسی کتاب در ایران نسبت به نرخ رشد این تولیدات در سطح جهان عدد بزرگ‌تری را نشان می‌دهد و ایران در این زمینه عملکرد بهتری داشته است.

بررسی موضوعی نقدهای کتاب در سطح جهانی بر اساس تقسیم‌بندی ۲۲ گانه پایگاه ESI نشان داد که از بین موضوع‌های ۲۲ گانه، حوزه میان‌رشته‌ای در جایگاه اول و رشته روان‌پزشکی و روان‌شناسی در جایگاه دوم و علوم اجتماعی/عمومی جایگاه سوم قرار دارند. مطالعات نیز نشان داده است که حوزه‌های علوم اجتماعی، هنر و علوم انسانی نسبت به حوزه‌های علوم و فناوری به نقد و بررسی کتاب تمایل بیشتری دارند (Wei & Fan, 2018). به‌طور کلی در نظام‌های استنادی سهم تولیدات علمی حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی کمتر است. از طرفی یافته‌ها در کل به زبان انگلیسی منتشر می‌شوند و حضور قابل توجه آثار در این نظام‌ها به زبان‌های ملی دور از انتظار است. اگر میزان

مطالعه تطبیقی موضوع "نقد و بررسی کتاب" در ایران و جهان بر اساس پایگاه وب علم

نقد و بررسی کتاب از ایران کم است می‌تواند ریشه در این واقعیت داشته باشد. موضوع مهم و قابل تأمل دیگر اینکه رفتارهای پژوهش از یک حوزه به حوزه دیگر متفاوت است و پژوهشگران حوزه های علوم انسانی و اجتماعی بیشتر تمایل دارند یافته‌های خود را به صورت کتاب منتشر کنند که این نوع اثر علمی در نظام‌های استنادی مورد تجزیه و تحلیل قرار نمی‌گیرد (Nederhof, 2006).

یافته‌ها بر اساس نقشه موضوعی نشان داد موضوعات مدیریت، کتابخانه‌ها، بازیابی اطلاعات و کتابداران که جزء حوزه‌های میان‌رشته‌ای هستند از مقولات داغ و پرکاربرد می‌باشند و در میان ۲۲ حوزه موضوعی EST حوزه میان‌رشته‌ای در جایگاه اول قرار دارد. نتیجه این پژوهش با پژوهش پایدار (۱۳۹۸) که در کشورهای خاورمیانه، حوزه های مرتبط با علوم انسانی بیش از رشته‌های فنی و مهندسی به نقد و بررسی کتاب می‌پردازند، هم‌راستاست. در مقایسه با جهان نقد و بررسی کتاب صرفاً در هشت حوزه موضوعی از ۲۲ حوزه در بازه زمانی مورد نظر صورت گرفته است. در این رابطه نقد و بررسی کتاب در حوزه مهندسی مورد توجه ناقدان در ایران قرار دارد و در جایگاه دوم و سوم هم‌راستا با فعالیت ناقدان جهانی است که به روان‌پزشکی و روان‌شناسی و همچنین علوم اجتماعی و عمومی توجه شده است. حوزه میان‌رشته‌ای که در حال حاضر در سطح جهانی از اهمیت زیادی برخوردار است در ایران اساساً مورد توجه نبوده است.

نتایج از لحاظ برترین کشورها در زمینه نقد نشان داد که بیست کشور برتر روی هم ۵۰۷۶۸۰ نقد و بررسی کتاب را که معادل ۶۶.۴۴ درصد از کل نقدهای کتاب است تولید کرده‌اند. در این بین ایالات متحده آمریکا در جایگاه اول و انگلستان و کانادا نیز به ترتیب در رتبه‌های دوم و سوم قرار می‌گیرند و سایر کشورها نیز عمدتاً از کشورهای اروپایی هستند. برتری آمریکا و آلمان در تولید نقد و بررسی کتاب توسط Wei & Fan, (2018) تأیید شده است که در رابطه با فعال بودن آمریکا و به طور کلی کشورهای اروپایی با نتایج این پژوهش همخوانی دارد. در مطالعات مربوط به نقد و بررسی کتاب، این نتیجه مورد انتظار است؛ زیرا از گذشته‌های دور بررسی و نقد و بررسی کتاب در این کشورها یک سنت بوده است. این سنت نشان از اهمیت و محققانه بودن مطالعات در خصوص نقد و بررسی کتاب دارد (Obeng-Odoom, 2014). با این حال، این سنت همچنان پابرجاست. بنابراین، بخشی از کم بودن میزان نقد و بررسی در ایران می‌تواند ریشه در زبان محور بودن نظام‌های استنادی (Van Leeuwen et al, 2001) داشته باشد. به عبارتی یافته‌های پژوهش که در نشریات انگلیسی‌زبان منتشر می‌شوند شانس بیشتری برای نمایه شدن در نظام‌های استنادی دارند.

در سطح بین‌المللی در زمینه نقد و بررسی کتاب ایران در جایگاه ۴۷ قرار دارد. در راستای نسبت جهانی، ایران از نظر تعداد نقدهای کتاب به نسبت کل تولیدات علمی خود در این بازه زمانی سهم ۰.۰۹۷ دارد. این نتایج نسبت تعداد نقدهای کتاب به نسبت کل تولیدات علمی بسیار کم و ناچیز است و باید در این زمینه نیز پژوهشگران فعالیت کنند. نتیجه این پژوهش تأکیدی است بر پژوهش پایدار (۱۳۹۸) که در بررسی نقدهای کتاب در کشورهای خاورمیانه به این نتیجه رسیده بود که این کشورها در زمینه نقد و بررسی کتاب کشورهای چندان فعالی نیستند.

نقشه موضوعی نشان داد که موضوعات جنسیت، هویت، تکامل، سرمایه‌داری و اخلاق موضوعات داغ نقد و بررسی کتاب در عرصه بین‌المللی و مدیریت، کتابخانه‌ها، بازیابی اطلاعات و کتابداران موضوعات داغ نقد و بررسی کتاب پژوهشگران ایرانی در این پایگاه هستند. این نشان می‌دهد که موضوعات خاص تر نقد و بررسی کتاب در جهان و ایران سمت و سوی متفاوت دارند و روند ایران به طور کلی هم‌راستا با روند جهانی نیست. اما نقد و بررسی کتاب از طرف پژوهشگران ایران در حوزه کتابداری و کتابخانه مانند پژوهشگران آمریکا و در مدیریت مانند پژوهشگران

حامد حاجب‌ده کهان، منصوره صراطی شیرازی و محمدرضا قانع

ژاپن و هند مورد توجه است (Wei & Fan, 2018). با توجه به اینکه موضوع نقد و بررسی کتاب در همه حوزه‌های موضوعی در ایران مورد توجه نبوده است (جدول ۱)، شایسته است که متخصصان موضوعی در زمینه‌هایی که مغفول واقع شده‌اند فعالیت کنند؛ زیرا افراد متخصص در حوزه موضوعی کتاب، بیشتر محتوای کتاب را مدنظر قرار می‌دهند ولی افراد غیرمتخصص کتاب را بیشتر از بعد ادبی و ظاهری مورد نقد و بررسی قرار می‌دهند و این مسئله بسیار در ترویج و توسعه دانش اهمیت دارد (Nicolaisen, 2002). از نظر وضعیت چارک نشریات، ۱۱ نشریه در چارک اول، ۱۰ نشریه چارک دوم، ۱۱ نشریه در چارک سوم و ۶ نشریه در چارک چهارم قرار دارد. بر این اساس بیشترین فراوانی در چارک اول و سوم است. با توجه به اینکه رتبه چارکی نشریات بر پایه استناد است، یافته‌ها حاکی از آن است که نقدهای کتاب در نشریاتی با کیفیت خوب منتشر شده‌اند. نکته قابل تأمل این است که انتشار نقد و بررسی کتاب در نشریات با چارک اول و سوم دلالت بر کیفی بودن این آثار منتشر شده نیست؛ زیرا بررسی‌ها نشان داده است که به طور نسبی نقدهای کتاب استناد کمتری دریافت می‌کند (Wei & Fan, 2018).

با توجه به الگوی هم‌نویسندگی نقدهای کتاب توسط پژوهشگران ایرانی، ضریب مشارکت نویسندگان در این مقالات ۰.۰۹۲ است که این عدد نشان می‌دهد نقدهای کتاب در ایران بیشتر به صورت انفرادی نوشته شده است و تمایل پژوهشگران این حوزه برای مشارکت در انتشار نقدهای کتاب کم بوده است.

پیشنهاد‌های اجرایی پژوهش

- تشویق فرهنگ نقدنویسی و تحلیل تخصصی کتاب‌ها در حوزه‌های مختلف موضوعی در برنامه‌های گروه‌های آموزشی مراکز آموزش عالی قرار گیرد؛
- انتخاب نشریات معتبر و قابل دسترس در هر حوزه علمی و انتشار نقد و بررسی کتاب در آنها برای ترویج علم مورد توجه باشد؛
- نشریات ایرانی که در پایگاه‌های بین‌المللی نمایه می‌شوند، می‌توانند نقد کتاب را هم به‌عنوان یکی از فرمت‌های پذیرش آثار در نشریه خود قرار دهند؛
- با توجه به عدم انتشار نقد و بررسی کتاب در ایران در حوزه میان‌رشته‌ای و ترجیح پژوهشگران ایرانی به انتشار این نوع اثر علمی به صورت تک‌نویسندگی، توجه به نقد و بررسی کتاب در حوزه‌هایی از جنس میان‌رشته‌ای با همکاری متخصصان موضوع در اشاعه نقادانه دانش تخصصی اثربخش است.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

- بررسی و مقایسه نقد و بررسی کتاب در پایگاه‌های استنادی دیگر نظیر ISC و Scopus و نیز پایگاه‌های تخصصی در زمینه نقد کتاب نظیر Book Review Digest؛
- مقایسه و بررسی روند انتشار نقد و بررسی کتاب در هر یک از نمایه‌های پایگاه استنادی وب علم؛
- مطالعه عملکرد انتشاراتی و استنادی نقد و بررسی کتاب در مقایسه با انواع مدارک دیگر با تأکید بر حوزه‌های مختلف علم؛
- بررسی میزان آشنایی و نگرش متخصصان موضوعی به مقوله نقد و بررسی کتاب.

فهرست منابع

- پایدار، شاهدخت. (۱۳۹۸). تحلیل علم‌سنجی وضعیت کشورهای خاورمیانه از نظر تولید مدارک «نقد و بررسی کتاب» در بازه زمانی ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۸. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور، مرکز کرمانشاه.
- دانشنامه اسلامی (۱۳۹۹). حاشیه. قابل دسترسی از
<http://wiki.ahlolbait.com/%D8%AD%D8%A7%D8%B4%DB%8C%D9%87>
- درودی، فریبرز. (۱۳۹۳). درآمدی بر انواع نقد و کارکردهای آن، فصلنامه نقد کتاب اطلاع‌رسانی و ارتباطات، ۱ (۳) و ۴، ۲۲۱-۲۳۴.
- دیانی، محمدحسین. (۱۳۸۰). مجموعه‌سازی و فراهم‌آوری در کتابخانه‌ها، اهواز، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- رکن‌آبادی، مرتضی. (۱۳۹۵). مقایسه آمار کتاب‌خوانی در ایران و جهان، خبرگزاری صدا و سیما، دسترسی در تاریخ
<http://www.iribnews.ir/fa/news/1106776> :۱۳۹۸/۱۱/۱
- زرین‌کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۳). آشنایی با نقد ادبی، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- زرین‌کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۲). نقد ادبی، چاپ هفتم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- زرین‌کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۹). نقد ادبی، چاپ نهم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- سلطانی، محمدعلی. (۱۳۶۹). ضرورت و شیوه نقد کتاب، آینه پژوهش، ۱ (۱)، ۱۰-۱۷.
- سلیمان‌زاده نجفی، نیره‌سادات، اشرفی‌ریزی، حسن. (۱۳۹۳). ارزیابی مقالات نقد کتاب منتشرشده در مجله کتاب ماه: کلیات بر اساس مدل BREM، نشریه تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، ۴۸ (۳): ۴۵۹-۴۷۶.
- کائدی، شهره. (۱۳۹۴). تأملی در نقد ادبی کتاب کودک و نوجوان در دهه‌های ۷۰ و ۸۰، فصلنامه نقد کتاب، ۲ (۷-۸).
- گودرزی، ساره. (۱۳۹۷). رشد ۲۱ برابری عناوین کتاب در چهار دهه اخیر، خبرگزاری کتاب ایران، دسترسی در
<https://www.ibna.ir/fa/report/267562>
- مهراد، جعفر، بینش، سیده مژگان. (۱۳۹۰). پیشگامان علمی جهان اسلام. شیراز: انتشارات نوید.
- Ajiferuke I, Burell Q, & Tague J. (1998). Single Measure of the Degree of Collabortion in Research. *Scientometrics*, 14, 421-433. <https://doi.org/10.1007/BF02017100>
- Caldwell, K., Henshaw, L., & Taylor, G. (2005). Developing a framework for critiquing health research. *Journal of Health, Social and Environmental Issues*, 6 (1), 45-54. 10.1016/j.nedt.2010.11.025
- Dayani, M. H. (2001). *Collection development lilbraries*, Ahvaz, Shahid Chamran University. [In Persian].
- Doroudi, F. (2014). An introduction to the types of criticism and its functions. *Information & Communication Quarterly Book Review*, 1(3&4)221-234. Retrieved from http://icbr.faslnameh.org/files/site1/user_files_bbc6cb/maryamtavakol-A-10-24-60-3e12de4.pdf [in Persian].

- East, J. W. (2011). The scholarly book review in the humanities: An academic Cinderella? *Journal of Scholarly Publishing*, 43 (1), 52–67. 10.1353/scp.2011.0046
- Encyclopedia of Islam (2020). Annotating. Retrieved From <https://wiki.ahlolbait.com/%D8%AD%D8%A7%D8%B4%DB%8C%D9%87> [in Persian]
- Fallik, S., & Francis, J. (2017). Content Analysis: A Book Review of this Analytical Tool.
- Fleenor, J. W. (2004). Book reviewing as an important scholarly activity. *Personnel Psychology*, 57 (4), 1036-1037. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2004.014_1.x
- Godarzi, S. (2018). An overview of book publication statistics after the Islamic Revolution: 21 times growth of book titles in the last four decades. Iran's Book News Agency, 14, November, 267562. Retrieved from <https://www.ibna.ir/fa/report/267562> [in Persian]
- Gorraiz, J., Gumpenberger, C., & Purnell, P. J. (2014). The power of book reviews: A simple and transparent enhancement approach for book citation indexes. *Scientometrics*, 98 (2), 841-852. <https://doi.org/10.1007/s11192-013-1176-4>
- Hartley, J., & Ho, Y. S. (2017). The decline and fall of book reviews in psychology: a bibliometric analysis. *Scientometrics*, 112 (1), 655-657. <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2256-7>
- Jones, R. J., Fleenor, J. & SummersL. (2004). Book Reviews and Scientist-Practitioner Currency: A Critical Lever. *The Industrial-Organizational Psychologist*, 41 (4), 22-25.
- Journal Citation Reports: Difference between JCR quartile and ESI quartile. Aug 13, 2019. Retrieved from: https://support.clarivate.com/ScientificandAcademicResearch/s/article/Journal-Citation-Reports-Difference-between-JCR-quartile-and-ESI-quartile?language=en_US
- Kaedi, Sh. (2016). A contemplation on the literary criticism of children's and adolescent books in the 90s and 20s. *Children & Young Adults Quarterly Book Review*, 2(7&8). 2019-2016. [in Persian]
- Leydesdorff, L., & Wagner, C. (2009). Is the United States losing ground in science? A global perspective on the world science system. *Scientometrics*, 78 (1), 23–36. <https://doi.org/10.1007/s11192-008-1830-4>
- Liu, W., Ding, Y., & Gu, M. (2017). Book reviews in academic journals: Patterns and dynamics. *Scientometrics*. <https://doi.org/10.1007/s11192-016-2172-2>
- Lowman, RL. (1998). *The ethical practice of psychology in organizations*. Washington, D.C.: APA.
- Mehrad, J. & Binesh, S.M. (2011). *Scientific pioneers of the Islamic world*. Shiraz: Navid Publisher.
- Nederhof, A. J. (2006). Bibliometric monitoring of research performance in the social sciences and the humanities: A review. *Scientometrics*, 66(1), 81-100. <https://doi.org/10.1007/s11192-006-0007-2>

- Nicolaisen, J. (2002). The scholarliness of published peer reviews: A bibliometric study of book reviews in selected social science fields. *Research Evaluation*, 11 (3), 129-140. <https://doi.org/10.3152/147154402781776808>
- Obeng-Odoom, F. (2014). Why write book reviews? *Australian Universities' Review*, 56 (1), 78-82.
- Payedar, Sh. (2019). Scientometrics analysis of "book reviews" in the Middle East countries between 2009 and 2018. M. A. thesis, Payam-e-Noor University, Kermanshah.
- Rouknabadi, M. (2016). *Comparison of reading statistics in Iran and the world*. IRIB NEWS AGENCY, 23 April, 1106776. Retrieved from <http://www.iribnews.ir/fa/news/1106776> [in Persian]
- ScienceWatch: field definitions [website]. Retrieved 2015, Dec. 5, from <http://archive.sciencewatch.com/about/met/fielddef/>
- Soleimanzade Najafi, N.; Ashrafi Rizi, H. (2014). Assessment of Articles published in the Ketab-mah: Kolliat Based on BREM. *Academic Librarianship and Information Research*, 48(3), 459-476. [In Persian]
- Soltani, M.A. (1990). The necessity and method of book criticism. *Ayeneh-ye-Pazhooheh*, 1(1), 10-17. [in Persian]
- Spink, A., Robins, D., & Schamber, L. (1998). Use of scholarly book reviews: Implications for electronic publishing and scholarly communication. *Journal of the American Society for Information Science*, 49 (4), 364-374. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(19980401\)49:4<364::AID-ASI6>3.0.CO;2-3](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(19980401)49:4<364::AID-ASI6>3.0.CO;2-3)
- Van Leeuwen, T., Moed, H., Tijssen, R., Visser, M., & Van Raan, A. (2001). Language biases in the coverage of the Science Citation Index and its consequences for international comparisons of national research performance. *Scientometrics*, 51(1), 335-346. <https://doi.org/10.1023/a:1010549719484>
- Wei, Y., & Fan, W. (2018). A study of book reviews in SCI-Expanded, SSCI, and A&HCI journals by researchers from five countries: 2006-2015. *Scientometrics*, 115 (2), 637-654.
- Zarinkoob, AH. (2003). *Literary criticism*. 7th edition. Tehran: Amir Kabir Publishers. [in Persian]
- Zarinkoob, AH. (2010). *Literary criticism*. ninth edition, Amir Kabir Publishers. [in Persian]
- Zarinkoob, AH. (1994). *Introduction to literary criticism*. Tehran, Amir Kabir Publishers. [in Persian]